

POSTANOWIENIE

15 września 2023 r.

Sąd Najwyższy w Izbie Cywilnej w składzie:

SSN Agnieszka Piotrowska (przewodniczący)

SSN Władysław Pawlak (sprawozdawca)

SSN Roman Trzaskowski

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym 15 września 2023 r. w Warszawie
zażalenia K. S.

na postanowienie Sądu Okręgowego w Opolu

z 21 lutego 2023 r., II Ca 692/22,

w sprawie z wniosku T. M., K. S., A. W.

z udziałem A. S., M. B., U. S., S. C., K. D., H. S., J. C., J. G., S. S., K. S.1 i R. C.

o ustanowienie drogi koniecznej,

**uchyla zaskarżone postanowienie i pozostawia
rozstrzygnięcie o kosztach postępowania zażaleniowego
w orzeczeniu kończącym postępowanie w sprawie.**

(E.C.)

UZASADNIENIE

Postanowieniem z 30 marca 2022 r. Sąd Rejonowy w Opolu ustanowił na nieruchomościach składających się z działek: nr (...), nr (...), nr (...), nr (...) i nr (...), objętych księgami wieczystymi (...), (...), (...), (...) i (...), służebność drogi koniecznej, polegającą na prawie korzystania z tych nieruchomości w zakresie niezbędnym do przejazdu i przechodu, w tym wyrównania poziomu gruntów pomiędzy nieruchomością władnącą i służebną, wybudowania i utrzymania urządzeń potrzebnych do powstania drogi koniecznej, oraz przeprowadzania

niezbędnych urządzeń liniowych w celu zaopatrzenia w media takie, jak: woda, prąd, gaz, kanalizacja, zgodnie z wariantem pierwszym opinii biegłej sądowej z zakresu geodezji i kartografii A. G. z 9 maja 2018 r., na rzecz każdorazowego właściciela nieruchomości składającej się z działek ewidencyjnych nr (...) i (...), objętej księgą wieczystą (...) (stanowiącej współwłasność wnioskodawców) oraz zasądził od wnioskodawczyni K. S. na rzecz uczestników A. S. i U. S. kwotę 8316 zł, na rzecz uczestnika M. B. kwotę 3122,94 zł, na rzecz uczestniczki J. C. kwotę 267,87 zł, a na rzecz uczestnika J. G. kwotę 563,73 zł, zaś od wnioskodawców T. M. i A. W. na rzecz uczestników A. S. i U. S. kwotę 594 zł, na rzecz uczestnika M. B. kwotę 223,06 zł, uczestniczki J. C. kwotę 19,13 zł, a na rzecz uczestnika J. G. kwotę 40,27 zł, tytułem wynagrodzenia za ustanowienie służebności.

Sąd pierwszej instancji ustalił, że nieruchomość składająca się z działek nr (...) i (...) nie ma zapewnionego dostępu do drogi publicznej. Według pierwszego wariantu trasa pasa służebnego, o szerokości 4,7 m i łącznej powierzchni 728 m², pokrywa się z istniejącą już w terenie drogą (z wyjątkiem działki nr (...)), a także z drogą przewidzianą w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego jako ulica dojazdowa projektowana dla obsługi nowych zespołów zabudowy zagrodowej, mieszkaniowej i usługowej. Na granicy działek nr (...) i (...) znajduje się rów. Tak zaprojektowana droga łączy się z drogą znajdującą się na działkach nr (...) i (...), należących do Gminy T. W tym wariantcie łączne wynagrodzenie opiewa na kwotę 13 147 zł. W drugim wariantcie trasa szlaku służebnego została wytyczona po nieruchomościach składających się z działek nr (...), (...), (...), (...) i (...), zgodnie z istniejącą w terenie drogą gruntową i łączy się z drogą znajdującą się na działce nr (...), stanowiącą własność Skarbu Państwa. Wynagrodzenie z tytułu ustanowienia służebności wyniosłoby łącznie 25 873 zł, a zajęty obszar gruntu 2089 m².

Sąd Rejonowy ustanowił służebność drogową zgodnie z wariantem wskazywanym przez wnioskodawców, który według Sądu nie był kwestionowany przez uczestników. Trasa zaprojektowanej drogi koniecznej pokrywa się z istniejącą już drogą w terenie, z wyjątkiem działki nr (...) oraz z drogą przewidzianą w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Poza tym powierzchnia gruntu zajęta pod drogę konieczną w tym wariantcie jest znacznie mniejsza od tej,

która wynika z drugiego wariantu, co ma wpływ również na wysokość wynagrodzenia.

W wyniku apelacji uczestników A. S., U. S. i M. B. Sąd Okręgowy w Opolu uchylił postanowienie Sądu Rejonowego i przekazał sprawę temu Sądowi do ponownego rozpoznania. Zdaniem Sądu odwoławczego Sąd pierwszej instancji dokonał wprawdzie prawidłowych ustaleń faktycznych, ale wymagają one uzupełnienia. Dotychczas zgromadzony w sprawie materiał dowodowy nie przesądza, że ustalony przez Sąd pierwszej instancji przebieg służebności drogi koniecznej jest odpowiednim rozwiązaniem, które nie narusza w sposób nadmierny praw innych uczestników postępowania, oraz że wypełnia przesłanki z art. 145 k.c. W kontekście zarzutów uczestników w odniesieniu do przebiegu pasa drogowego w wariantcie drugim Sąd Rejonowy pominął, iż istnieją przeszkody z uwagi na usytuowanie drzew i nie rozważył możliwości ustanowienia drogi koniecznej według jeszcze innego wariantu. Uczestnicy K. D. i S. S. sprzeciwili się ustanowieniu służebności według wariantu pierwszego, jak również wskazywali na fakt, że ustanowienie drogi koniecznej - w zmodyfikowanym wariantcie drugim (wariant trzeci) - przez nieruchomości składającą się z działki nr (...), zgodnie z zaprojektowaną drogą oznaczoną jako KD w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, nie wymagałoby urządzania mediów i instalacji sieci uzbrojenia terenu, jak również ewentualnego utwardzenia tej drogi, a ponadto w całości przebiegałaby zgodnie z planem zagospodarowania terenu. Nowy wariant przebiegu pasa służebnego wymaga jednak wezwania do udziału w sprawie w charakterze uczestnika właściciela nieruchomości składającej się z działki nr (...), co nie może być konwalidowane przed Sądem drugiej instancji, a to na skutek pozbawienia możliwości obrony praw tego uczestnika. Ponadto Sąd Rejonowy nie wyjaśnił prawidłowości ustalenia wynagrodzenia za ustanowienie służebności w sytuacji, gdy uczestniczka U. S. zarzuciła w postępowaniu przed Sądem pierwszej instancji, że określone w opinii biegłej wynagrodzenie nie uwzględnia wartości zasiewów 130 krzaków róż na jej nieruchomości. Wreszcie Sąd Rejonowy nie zauważył, że postanowienie o ustanowieniu drogi koniecznej powinno określać treść konkretnej służebności i może też zawierać nakazy oraz zakazy niezbędne do umożliwienia uprawnionemu faktycznego korzystania z drogi, co w realiach tej

sprawy dotyczy również mediów, instalacji i sieci uzbrojenia terenu, jak również ewentualnego utwardzenia drogi oraz wykonania przepustu nad rowem melioracyjnym, a także wycięcia nasadzeń.

W ocenie Sądu odwoławczego skala popełnionych przez Sąd Rejonowy uchybień uzasadnia przyjęcie, że Sąd ten nie rozpoznał istoty sprawy, gdyż rozstrzygnięcie wszystkich istotnych w tej sprawie kwestii przez Sąd drugiej instancji, mogłoby skutkować pozbawieniem jednej ze stron tego postępowania instancji odwoławczej.

W zażaleniu wnioskodawczynie K. S. zaskarżając postanowienie Sądu Okręgowego w całości wniosła o jego uchylenie oraz zasądzenie kosztów postępowania zażaleniowego. Zarzuciła naruszenie art. 386 § 4 k.p.c. przez niewłaściwą ocenę prawną sprawy i przyjęcie, że Sąd Rejonowy nie rozpoznał istoty sprawy.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W pierwszym rzędzie należy wskazać, że postępowanie przed Sądem pierwszej instancji nie jest dotknięte nieważnością, skoro analizowane warianty przebiegu drogi koniecznej (tj. pierwszy i drugi) nie zostały wyznaczone przez nieruchomości, których właściciele nie byłiby uczestnikami postępowania. Sąd odwoławczy nie przeprowadził postępowania, w świetle którego wyników rzeczywiście optymalnym rozwiązaniem byłby wariat uzasadniający wezwanie do udziału w sprawie kolejnych uczestników. Ponadto w uchwale składu siedmiu sędziów z 20 kwietnia 2010 r. - zasada prawna - III CZP 112/09 (OSNC 2010, nr 7-8, poz. 98), Sąd Najwyższy wyjaśnił, że niewzięcie przez zainteresowanego udziału w sprawie rozpoznawanej w postępowaniu nieprocesowym nie powoduje nieważności postępowania. Trzeba pamiętać, że zgodnie z art. 510 § 1 k.p.c. zainteresowanym jest każdy, czyich praw dotyczy wynik sprawy. W judykaturze pojęcie to ujmuje się szeroko, przyjmując, że interes prawny w rozumieniu tego przepisu może być nie tylko bezpośredni, ale także pośredni (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 czerwca 1976 r., III CRN 91/76, OSNCP 1977 nr 3, poz. 52). Szerokie ujęcie interesu prawnego, jako przesłanki uzasadniającej przypisanie określonej osobie statusu zainteresowanego, nie zwalania sądu (w tym

także sądu drugiej instancji) od obowiązku dokonania oceny w okolicznościach faktycznych danej sprawy, kto jest oraz kto powinien być uczestnikiem postępowania (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 26 marca 2014 r., V CSK 686/13, nie publ.).

W obowiązującym modelu apelacji pełnej rola sądu drugiej instancji nie ogranicza się jedynie do samego aktu kontroli zaskarżonego rozstrzygnięcia (w tym postanowienia co do istoty sprawy wydanego w postępowaniu nieprocesowym), ale obejmuje także powinność merytorycznego rozpoznania sprawy. Celem postępowania apelacyjnego jest bowiem ponowne i wszechstronne merytoryczne rozpoznanie sprawy (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 kwietnia 2017 r., IV CZ 10/17, nie publ.). Merytoryczne rozpoznanie sprawy przez sąd drugiej instancji odbywa się przy zastosowaniu właściwych przepisów postępowania, tj. przepisów regulujących postępowanie apelacyjne, a gdy brak takich przepisów, przy zastosowaniu unormowań dotyczących postępowania przed sądem pierwszej instancji (art. 391 § 1 k.p.c.). Zgodnie z art. 382 k.p.c. (w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.) sąd drugiej instancji orzeka na podstawie materiału zebranego w postępowaniu w pierwszej instancji oraz w postępowaniu apelacyjnym. Z tak ukształtowanego zakresu kompetencji sądu drugiej instancji oraz treści art. 386 § 2 i 4 k.p.c. wynika, że postępowanie to - co do zasady - powinno zakończyć się wydaniem orzeczenia kończącego postępowanie.

W postępowaniu wywołanym zażaleniem strony, skierowanym na podstawie art. 394¹ § 1¹ k.p.c. (w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.) przeciwko uchyleniu przez sąd drugiej instancji wyroku (postanowienia co do istoty sprawy wydanego w postępowaniu nieprocesowym) sądu pierwszej instancji i przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania, ocenie podlega jedynie prawidłowość zakwalifikowania przez sąd odwoławczy określonej sytuacji procesowej jako odpowiadającej powołanej przez ten sąd podstawie orzeczenia kasatoryjnego. Ocena ta nie obejmuje natomiast zarówno merytorycznego stanowiska prawnego sądu drugiej instancji, jak i prawidłowości zastosowania przepisów prawa procesowego, które nie odnoszą się do kwalifikacji powstałej sytuacji procesowej w kontekście przesłanek z art. 386 § 4 k.p.c. Oznacza to, że Sąd Najwyższy sprawdza jedynie, czy rzeczywiście doszło do nierozpoznania przez sąd pierwszej instancji istoty

sprawy, albo czy wydanie wyroku wymaga przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości (zob. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 22 listopada 2013 r., II CZ 79/13, nie publ., z dnia 24 stycznia 2014 r., V CZ 87/13, nie publ., z dnia 22 lipca 2015 r. I UZ 6/15, nie publ.). Wszelkie inne wady, dotyczące naruszeń prawa materialnego, czy też procesowego (poza nieważnością postępowania - art. 386 § 2 k.p.c.), nie uzasadniają uchylenia orzeczenia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania. Wszystkie tego rodzaju braki, jak wspomniano wyżej, powinny być w systemie apelacji pełnej załatwiane bezpośrednio w postępowaniu apelacyjnym (por. postanowienia Sądu Najwyższego: z dnia 19 grudnia 2012 r., II CZ 141/12, nie publ.; z dnia 2 października 2014 r., IV CZ 68/14, nie publ.).

Pojęcie nierozpoznania istoty sprawy interpretowane jest jako wadliwość rozstrzygnięcia, polegająca na wydaniu przez sąd pierwszej instancji orzeczenia, które nie odnosi się do tego, co było przedmiotem sprawy, bądź na zaniechaniu zbadania przez ten Sąd materialnej podstawy żądania albo oceny merytorycznych zarzutów strony przy bezpodstawnym przyjęciu, że istnieje przesłanka materialnoprawna lub procesowa unicestwiająca roszczenie (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 23 września 1998 r., II CKN 897/97, OSNC 1999 nr 1, poz. 22; wyroki Sądu Najwyższego z dnia 12 lutego 2002 r., I CKN 486/00, OSP 2003 nr 3, poz. 36 oraz z dnia 12 listopada 2007 r., I PK 140/07, OSNP 2009, nr 1-2, poz. 2).

Nierozpoznanie istoty sprawy ma miejsce także w razie dokonania przez sąd pierwszej instancji oceny prawnej żądania bez ustalenia podstawy faktycznej, co wymagałoby czynienia kluczowych ustaleń po raz pierwszy w instancji odwoławczej; respektowanie uprawnień stron wynikających z zasady dwuinstancyjności postępowania sądowego uzasadnia w takich wypadkach uchylenie orzeczenia (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 5 grudnia 2012 r., I CZ 168/12, OSNC 2013, nr 5, poz. 68, z dnia 23 września 2016 r., II CZ 73/16, nie publ., z dnia 8 marca 2017 r., IV CZ 126/16 nie publ. i z dnia 8 marca 2017 r., IV CZ 130/16, nie publ.). Nieuprawniona jest jednak teza, iż o nierozpoznaniu istoty sprawy, świadczy potrzeba poczynienia nowych ustaleń, co do okoliczności faktycznych sprawy, choćby decydujących z punktu widzenia

kierunku jej rozstrzygnięcia. (zob. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 9 sierpnia 2016 r., II CZ 113/16, nie publ., z dnia 20 stycznia 2015 r., V CZ 91/14 nie publ. oraz z dnia 5 marca 2015 r., V CZ 126/14, nie publ.).

Mając na względzie ustalenia faktyczne i ocenę prawną Sądu pierwszej instancji odzwierciedlone w pisemnych motywach orzeczenia, brak podstaw do przyjęcia, że doszło do nierozpoznania istoty sprawy w przedstawionym wyżej rozumieniu. Odmienne ocena prawna Sądu odwoławczego, nawet jeśli łączy się z potrzebą poczynienia uzupełniających ustaleń w oparciu o zgromadzony materiał dowodowy, nie upoważnia do przypisania Sądowi pierwszej instancji nierozpoznania istoty sprawy, a dowodzi jedynie, że istota sprawy została rozpoznana nieprawidłowo. W takim zaś przypadku, Sąd drugiej instancji orzekając na podstawie art. 382 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. zobowiązany jest naprawić dostrzeżone wadliwości i należycie zastosować prawo materialne.

Z kolei ocenę, czy sprawa wymaga przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości, należy odnieść do tych dowodów, które dla rozpoznania istoty sprawy miałyby zasadnicze znaczenie, zaś przeprowadzone przez Sąd pierwszej instancji dowody nie były istotne dla rozstrzygnięcia sprawy (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 17 kwietnia 2013 r., V CZ 129/12, nie publ. i z dnia 20 lutego 2015 r., V CZ 119/14, nie publ.).

Z pisemnych motywów rozstrzygnięcia Sądu Okręgowego nie sposób także wyprowadzić wniosku, że zachodzi potrzeba przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości. Nie ma więc przeszkód prawnych, by w zakresie koniecznym do prawidłowego zastosowania prawa materialnego Sąd drugiej instancji przeprowadził uzupełniające postępowanie dowodowe i dokonał miarodajnych uzupełniających ustaleń faktycznych, a następnie zastosował właściwie prawo materialne.

Z tych względów Sąd Najwyższy orzekł na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. w zw. z art. 394¹ § 3 k.p.c. i art. 13 § 2 k.p.c., a orzeczenie o kosztach postępowania zażaleniowego pozostawił, zgodnie z art. 108 § 2 k.p.c. w zw. z art. 398²¹ k.p.c., art. 394¹ § 3 k.p.c. i art. 13 § 2 k.p.c., sądowi, który wyda orzeczenie kończące postępowanie w sprawie.

(E.C.)

(r.g.)